

החלוקה

בטכס עתיק היומין להכניס ילד ב, בריתו של אברהם אבינו עליו השלום. כל המשתתפים באותו טכס קדוש הסתכנו סכנה חמורה, הרבה מהם הופיעו ב, רשימה השחורה של הגיסטאפו, והם, הרוצחים חיפשו אחרי האישים הנ"ל.

* * *

תיאור מרגש ומזעזע על טכס של , ברית מילה, אנו קוראים בספר של ביאלה-רבסקה:

„עדיין אני חיה את החוויה שעברתי בימים הטראגיים של שנת 1942. מול עיני עומדת התמונה של ההורים האומללים הנאבקים ומתלבטים:

— האם למול את התינוק, אולי, מוטב שלא למול אותו? אנשים הרהרו בקול רם: — עוד קרבן נולד, בשביל היטלר... אביו של מנדל'ה, אנשלי'ה, מתרוצץ בתוך חדרו — כמו חיה כלואה בכלוב — וצועק:

— לא, לא! צאצאי לא ימות כגוי, וגם אינני רוצה שהוא יחיה כמו גוי! כן, אני אערוך לו „ברית מילה“ כדת וכדין. נכדי חייב להיות יהודי אמיתי, והוא יהי היהודי גאה, בדיוק כמוני. הזמינו את ר' פנחס שוחט, ששימש בעיירה גם בתור מוהל. והוא שעשה את ולוול ליהודי — והוא שקשר את גורלו, קשר דמים, עם גורל העם היהודי, בדם-הברית...

הורי התינוק לא נחו וחילפו כל דרך שהיא להציל את התינוק. ואמנם מצאו נוצריה אחת בכפר הסמוך שהיתה מוכנה, תמורת סכום כספי גדול, להחזיק את התינוק. אולם הפחד לא הירפה מההורים, שחששו, שמא אחרי שתקבל את הכסף תמסור הגויה את התינוק להשמדה — כפי שאמנם קרה ברוב המקרים.

היה זה ימים ספורים לפני חיסול הגיטו. ביום רביעי, „יום השוק“, כאשר באו המוני כפריים מאיכרי הסביבה, אני במו ידי מסרתי את התינוק לידי האיכרה הנוצריה. מסרתי לידיה גם הרבה דברי-ערך, ואז הוצאתי את התינוק ומסרתיו לידיים זרות...

וכפי שכתוב שם בספר, זכה התינוק ונשאר בחיים וחי כיום בקנדה בתור רופא מצליח — אולי בזכות מסירות-הנפש של הוריו, בזכות „דם הברית“... (5).

הרב מסטאלוביץ מזהיר שלא להתרשל ב, ברית

גדולי התורה התייחסו לשמירה על אות ה, ברית, על מסירות-נפש למען קיום מצוה זו, כאל אחד היסודות של היהדות שעליו אנו מצווים למסור את נפשנו.

[אוצר החכמה]

הצדיק מסטאלוביץ, שהילה של אגרות אופפת את אישיותו בתקופת השואה, הקדיש הרבה דאגה ושקידה למצוה זו :

„יום אחד כאשר ראש ה„יודנראט“ מר ארליך ביקר אצל הצדיק, סח לו הרב, שהוא מרגיש כאילו איזה מסך, או איזו מחיצה סמויה, מעכבים את תפילותיו לשלום יהודי מייטשעט, וכי הוא סבור שמן הראוי להתחקות אחרי שורש תקלה זו וסיבתה. כאשר חזר מר ארליך לעיירה ובא בדברים עם העסקנים במצוות (וראש ה„יודנראט“ לא היה כלל דתי לפני המלחמה, רק בתקופת השואה התקרב ליהדות – בהשפעת הצדיק מסטאלוביץ), החלו היהודים הדתיים בבירורים ובחיפושים אחרי מקור התקלה, עד שלבסוף מצאו כי אחד מילדי הפליטים שהגיעו למייטשעט לא נימול עדיין, כי אביו חשש להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. מיד חזרו אצל הצדיק והוא אישר כי אכן התכוון למקרה זה, והודיע לאנשים מה שמוטל עליהם לעשות, כי זו שעת סכנה...“ (6).

בן המתבוללים שלא רצה למות כערל

סיפור מופלא על בן קובנה שהתחנן ונאבק על הזכות להכנס „בבריתו של אברהם אבינו“

מימד מיוחד, מעמיק, מוסיף לנו בסוגיה זו, הרב אשרי : „בדין ברית מילה על ידי עברק“, שאלה המתייחסות באופן קונקרטי לבחור מבוגר, בן למשפחה מתבוללת שלא נימול :

„שאלה: משפחה אחת היתה בקובנה שנטמעה בין הגויים ולא היה בינם לבין העכו"ם ולא כלום, כי למדו בדרכיהם והתנהגו כמנהגם, ולא עוד אלא אפילו את מצות בריתו של אברהם אבינו, חותם זרע קודש, הפרו ולא מלו את בנם שנולד להם, כי בכל מאמץ התאמצו לנתק כל חוט וקשר לצור מחצבתם, ולכן התכחשו לעמם וכל מגמתם היתה להידמות אל הגויים שכניהם.

אולם עם גבור הצרות בשנת תש"א, עת ידו פרש צר להכרית זרע יעקב ולהשמידם מתחת שמי ה', כשיצאה הגזירה מלפני הצוררים האכזריים, שעל כל היהודים שנשארו עדיין בחיים מוטל לעזוב את העיר קובנה ולהסתגר בגיטו שהיקצו לשם זה בשטח העיר סלובדוקה, אז גם על משפחה זאת עבר כוס היגונים וגורלם נקבע כגורל אחיהם האומללים, גם משפחה זו נחשבה כצאן לטבח יובל, להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה, ולא הועילה להם טמיעה והתכחשות ביום עברה.

ראש המשפחה נהרג באכזריות רבה על ידי הרוצחים הארורים

ואשתו ויוצאי-חלציו הוכרחו לשבוע לענה ומרורים בתוך חומת הגיטו כמו כל יתר היהודים שהיו כלואים.

גורל משפחה זו שלקתה בכפליים, על אף עזבם את עמם ונאצם קדוש ישראל, היה גורא. כי אלה שאלו את עצמם: על מה תוכו? הרי ככל הגויים הננו. לא יכלו להבין שבעיני הזדים הארורים, כל אשר בשם ישראל יכונה, כל שהורתו ולידתו מזרע ישראל, אתת דתו להישמד ולהיהרג.

גורל זה גרם שבנם הערל תתעטף עליו נפשו, יתגברו עליו רגשי אהבה וחיבה לעמו האומלל, ויגבר עליו הרצון להיות כאחד מבני עמו. במוחו ניקרה השאלה:

אם במותי איני נפרד מעמי וגורלי עלול להיות כגורל כולם, למה אהיה נפרד מהם בחיים, ולא יהיה על בשרי אות ברית קודש? למה אהיה כאחד הערלים?..

אולם מכיון שבגיטו לא נמצא מוהל ירא-שמים שיוכל למול את הבחור הזה שהיה כבן כ"ז, אלא נמצא רופא יהודי מחלל שבת בפרהסיא, ולזאת נשאלתי, אם אפשר להתיר שרופא זה ימול את הבחור הנ"ל, מכיון שהשעה דחוקה ביותר — — —.

אחרי שהרב ר' אפרים אשרי מנתח את הבעיה ההלכתית מכל זוית-ראיה אפשרית ומצטט את המקורות, הוא מסכם ואומר: „העולה מכל זאת — — — יש להתיר שהרופא ימול את הבחור הנ"ל, כי אין לך שעת הדחק גדול מזה, שהרי מדי יום ביומו מוצאים להורג על ידי הרוצחים הארורים ימ"ש מאות מאחינו בני ישראל, והבחור הזה בוכה בדמעות שליש וצועק ככרוכיא, כי אם נגזר עליו למות בידי האכזרים, הוא רוצה למות מות ישרים, כיתר אחיו הקדושים והטהורים, המוסרים נפשם על קידוש השם, ולהיות גם הוא חתום באות ברית קודש ככל יתר אחיו מקדשי השם — — —“ (7).

* * *

אם כי מסירות-הנפש לקיים את ה„ברית“ עתיק היומין, היתה תופעה שכיחה, הרי מצערת העובדה שאנשים לא טרחו לרשום זאת בכל מקרה. רק לעתים רחוקות מצאו כלואי הגיטאות סיבה סבירה לתת ביטוי לכך, אם מחמת איזה מאורע דרמטי או מאורע אישי. אחרת, הרי זה מובן מאליו שיהודים סיכנו חייהם כדי לקיים מצוה עתיקה זו, מצות מילה — אמר לי ניצול שואה אחד.

בעיירה פריסטיק (בגליציה), למשל, „ימים מספר לפני חיסול הגיטו, נמצא שם יהודי כפרי אחד שלא נימול. כאשר יעצו ליהודי הזה להימלט על נפשו מהגיטו, באשר גם אם ייתפס לא ימצאו בו את סימן ההיכר שהוא יהודי, ענה היהודי הכפרי:

„אמנם אינני שומר מצוה, אך כיוון שנולדתי יהודי, רצוני למות כיהודי“.

לשמע הדברים האלה געה הרב ר' דוד מייזליש, מאוהל, בבכיה והכריז, שמהיום והלאה לא ידבר עוד בגנותו של שום אדם מישראל, כי כולם קדושים הם. והוסיף הרב ואמר:

— „נתקיים בנו הפסוק „כי עליך הורגנו כל היום“, כדרשת חז"ל — „זו מצות מילה“, ע"י ה„סימן“ הזה הכירו הרשעים בקרבנותיהם מיהו יהודי והוציאו להורג“ (8).

* * *

בגירוש בטרנסדניסטר, כאשר נולד הילד היהודי הראשון, חיפשו יהודים אחרי מוהל „בנרות“. ואם לא מוהל, שיהיה לפחות סכין של מוהל. אולם במקום הנידח הזה, בכל וריכובה, לא מצאו סכין-מוהלים. אבל הרי אי אפשר להשאיר ילד יהודי כערל, ובכך, בדלית-ברירה קנו אצל איכר אחד סכין-גילוח פשוט והשחיתו אותו היטב-היטב וערכו לתינוק „ברית“ ומלו אותו לפי הדין היהודי (9).

* * *

יהודי מאלכסנדר שהיה כלוא בגיטו לודז', מציין מאורע אישי: „בימים הטראגיים האלה נולד בני. גדולה היתה שמחתנו, אולם גם חרדה ופחד תקפו אותנו באותו רגע, כאשר הכנסנו אותו בבריתו של אברהם אבינו. הכל נעשה בחשאי. המוהל סיכן את חייו כאשר ניאות לבוא ולמול את הרך הנולד. את סכין המילה הוא החביא בתוך מגפו...“ (10).

* * *

בעיירה וייליצ'קה ליד קראקא, לאחר שכל יהודי המקום הובל להשמדה (ספטמבר 1942):

„התגוררה בווייליצ'קה משפחה יהודית אחת באופן רשמי וחופשי היתה זו משפחת כ"ץ, מחותנו של הרב קורניצר, רבה של קראקא. משפחה זו היתה לה אורחות הונגרית ועל כן הותרה לה הישיבה בעיירה. בימים שביליתי בעיירה בתור „ארי“ נולד לחתנו של כ"ץ בן וחסר היה מוהל ועשירי ל„מנין“. ובכך, הבריתו מוהל מן הגיטו בקראקא ואני השלמתי את העשירי ל„מנין“. היה זה מעמד מזעזע ונוגע עד הלב. אבי הבן בירך בקול נרגש את הברכה וכל השומעים דמעות ניצנצו בעיניהם. סבו של הרך-הנימול אמר בקול רועד מהתרגשות: — מודה אני לך אלוהי, שזיכיתי בשעה קשה ומרה זו, שלא היתה כמותה לישראל, להכניס את נכדי בבריתו של אברהם אבינו...“

מעמד זה: ששה יהודים „אזרחי חוץ“, שני יהודים מוברחים מן הגיטו ושני יהודים „אריים“ מתאספים לברית מילה, הזכיר לי את חיי אנוסי ספרד ופורטוגל“ (11).

אוצר החכמה

10487-10488

גם חוקר השואה ד"ר ישעיה טרונק מציין במחקרו על גיטו-לודז' „היה בגיטו מוחל ועוזר — — וכן כלי-קודש אחרים כמו חזנים, שוחטים ושמשים. הם היו רשומים במחלקות השונות וזאת, כדי שלא ייחשבו כמחוסרי-עבודה“ (12).

אוצר החכמה

10487-10488

אולם — כך נדמה לי — המקרה המזעזע ביותר והממחיש ביותר את משמעות ה„ברית“ ההיסטורית העתיקה, אותה הקזת דם, עליה חזרו ואמרו יהודים בכל הדורות — „ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיוך ואומר לך בדמיוך חיי, בדמיוך חיי“, ברית זו מקבלת את משמעותה ההיסטורית בתיאורו של יחיאל גרינהויז מניצולי העיירה ולודאבה:

„היה זה ביום השבת, היום הראשון של חג השבועות שנת תש"ב (1942).“

יום של חטיפות, רצח והרג יהודים. כאלף וחמש מאות יהודים נחטפו ורוכזו בכיכר-השוק. לאחר מכן הריצו אותם לעבר תחנת-הרכבת „בוג“, שם נדחסו לתוך קרונות-משא. גם את הנרצחים דחסו לתוך הקרונות. שלושת אלפים איש נדחסו לתוך הקרונות. האומללים ידעו כבר שזוהי דרכם האחרונה...

ביום ראשון, יום השני של חג השבועות, נערך אצלנו טכס ברית-מילה. בעל הברית היה אחי ליאון גרינהויז. בתור „סנדק“ נתכבד הרב מלוקוב ר' מנחם-מנדל. הי"ד.

לרך הנולד קראו משה. בעת הקראת הברכה „זוכר הברית“ — פילחה יריה את האוויר, היה זה איש הגיסטאפו שרצח את הרבי הקדוש מראדזין, רבי שמואל שלמה ליינר הי"ד...

היתה לנו, אז הרגשה משונה, ובאמת עם משונה אנו — היהודים: מציקים לנו, רוצחים אותנו ויחד עם כל הצרות הניתכות עלינו, איננו שוכחים את ה„ברית“ העתיקה עם הקב"ה, עוד היה לנו אומץ-הלב לשתות „לחיים“, אמנם עינינו היו יבשות מרוב בכי, בלב היתה מועקה קשה, מסביב-סביב היה לנו חושך ואפלה ולמרות הכל! (13).

„אשריכם ישראל“

1234567

המקוואות בתקופת השואה ומסירות הנפש של יהודים לטבול במקוה

(„אמר ר' עקיבא: אשריכם ישראל, לפני מי אתם

מטהרין, ומי מטהר אתכם — אביכם שבשמים“

1234567

(יומא. דף פ"ה)

הצעדה אל המקווה בשנת תש"א

1234567

אוצר החכמה

כל ניצולי השואה, והיהודי החרדי בפרט, זוכר ויודע כי המקוה היה מוסד מוכר בגיטו, אשר נתקיים הודות לתחבולות מתחכמות רבות, ובעיקר במסירות נפש גדולה ורבה של כלואי הגיטאות. אולם מעניין: מעט מאוד מקום הוקדש למוסד חיוני זה (לכל יהודי) בזכרונותיהם, בעדויותיהם של ניצולי השואה. פרט לשתי רשימות בנושא, שנכתבו בידי הרב שמעון הוברברנד הי"ד והמתיחסות לגיטו וארשה בלבד. בגלל חשיבות הנושא ומסירות הנפש הרבה שיהודים השקיעו בו, נצטט אי-אלו עדויות שהוקדשו לכך, ונתחיל ברשימותיו של ר' שמעון הוברברנד הי"ד:

„בין שאר גזרות רעות שגזרה מלכות הרשעה, היה האיסור על יהודים לטבול במקווה. המקוואות נחתמו (בידי הגרמנים) ועל הדלת ניתלה פתק האומר: „על פתיחת המקוה או השימוש בו צפוי עונש בעל מעשה-חבלה — מעשר שנים מאסר עד עונש-מוות!“

אך הרבי (כנראה האדמו"ר מפיאסצנה — שהרב הוברברנד היה קרוב משפחתו) בא לידי החלטה נחושה: בערב-יום הכיפורים חייבים לטבול במקווה. לא הועילו כל טענותיהם של מקורביו כי הדרך למקווה כרוכה בסכנת-נפשות — ומה גם לגבי אישיות כמו הרבי, אולם הרבי לא זו מהחלטתו ואנו התכוונו לבצעה. אך כיצד ייעשה הדבר? כאמור, היו כל המקוואות חתומים. עצם השימוש באחד מהם כרוך היה בתוצאות מסוכנות. אך לאחר כמה התיעצויות חשאיות בין הרבי לבין בעל מקווה אחד, הוחלט על הדבר.

[1234567]

לפנות בוקר של אמירת „שלוש-עשרה מידות“, בחמש בבוקר, בשעה שיהודים רשאים כבר לצאת לרחוב (לעבודה), התאספה קבוצה קטנה של אנשים והרבי בראשם והחלו במיצעד המסוכן אל המקווה. בחוץ עדיין שרר חושך.

— מי יתן והאפילה הזאת תתעבה ותימשך זמן רב יותר! — אמרנו בליבנו. אולי יעלה בידינו, באפילה הזאת, להסתתר כדי שלא יבחינו בנו והמשלחת תצליח לעבור בשלום את דרך-הסכנות הזאת. הדרך מביתו של הרבי עד המקווה היא ארוכה למדי. הריקשה (מריצה נגררת בידי אדם — „כלי“ תעבורה בגיטו) שהזמננו לא באה. השעון מראה כבר עשר דקות לאחר חמש. אנו מחליטים: מתחילים במיצעד ברגל ואולי תגיע בינתיים הריקשה. קשה להשיג בשעה מוקדמת כזאת ריקשה שניה. ביחוד כאשר קשה לתת ארון בריקשה סתם, כי הדבר צריך להיעשות בסודי-סודות ולריקשה הראשונה היו כל הידיעות ה„אסטרטגיות“ וידעו כיצד לנסוע, דרך איזה רחובות והיכן להיעצר. אין זאת אלא קרה לה מכשול, לריקשה, כפי שקורה, לצערנו, לעתים קרובות.

על קצות אצבעותינו אנו יורדים במדרגות, אך לפתע — צרה שלא חזינו מראש. לשוער שלנו אין חשק להשכים קום כל כך ולפתוח את השער (שוער נוצרי), וביחוד רוצה הוא לדעת: לשם-מה צריכים אנו, היהודים, לצאת לרחוב בשעה מוקדמת כל-כך?

מטבע שמן „ריכך“ את לבו והוא הואיל לפתוח לנו את השער. בצעדים מאופקים אנו הולכים בזוגות, מרוחקים במקצת זה מזה. הלב הולם כבפטישים, העין מתאמצת לחדור לעומקי-הלילה, לראות את הצלליות המתקרבות, שמא זו אחת מה„הם“. כשאנו קולטים פסיעה כבדה לפנינו או אחרינו, כל אברינו נצפדים מאימה. לפתע שומעים אנו את צלצולה של החשמלית הלילית המתקרבת במהירות רבה. אנו רצים לתחנת החשמלית, הנוסעת בכיוון שלנו. אולם כשהתקרבו אליה, אנו מבחינים כי זוהי „חשמלית ארית“ שבה אסור ליהודי לנסוע, ולחכות עד שתבוא „חשמלית יהודית“ אי-אפשר, כי הדבר יימשך הרבה זמן.

אנו עוברים מרחוב לרחוב. לפתע אנו שומעים רעש של מכונית נוסעת. הזרקורים מסנוורים אותנו. אנו נשארים במקומנו כמשותקים, כי בימינו אלה אין מן הדברים הרצויים להיתקל במכונית. ברוב המקרים אתה „מוזמן“ להיכנס לתוכה וממנה אין חוזרים... אין שער בו ניתן להסתתר, שכן השערים סגורים עדיין בגלל השעה המוקדמת. אולם, למזלנו, הכל עבר בשלום. המכונית

עברה על פנינו ולא התעכבה. בנשימה עצורה עוברים אנו על הנקודות המסוכנות ומגיעים בשלום עד השער, שבו נמצא המקווה. בחצר המקווה אפילה. צללים עטופי-סוד משתרכים על גבי הקירות ונעלמים במרתף צדדי. שליח חשאי מחכה לנו. בשקט, ללא מלים, לפי תנועת-יד בלבד אנו הולכים בעקבותיו. אנו יורדים לתוך מרתף אפל. הדלת, מלמעלה, נסגרת מאחורינו. הננו מגששים באפילה. קיבלנו הוראה ללכת הישר ואחר-כך לפנות שמאלה. הננו מגיעים עד לפירצה שבקיר. בעמל רב הננו נדחקים פנימה מבעד לפירצה זו. אנו נשארים עומדים על ערימת קרשים ולאחר קפיצה מוצלחת אנו נמצאים בתוך פרוזדור המוביל סוף-סוף אל דלת המקווה.

מבלי להתחשב בסכנה שבה אנו נמצאים, קסם לנו הדבר. לנגד עינינו ניצבת תמונה חיה של אבות-אבותינו בספרד, כשהם מצילים ספרי-תורה או מתפללים במנין במרתפים החשאיים, מפחד האינקוויזיציה. הם ודאי לא תיארו לעצמם, כי בעוד 400 שנה, ימצאו נכדיהם במצב קשה הרבה יותר ממצבם, ואם ירצו לטבול לכבוד החג, יאלצו לעבור אותו תהליך רב-סכנות כמוהם בימים ההם.

במקווה נפגשנו בקהל רב, שכבר הגיעה אליו הידיעה, כי המקווה יהיה פתוח שעה אחת. בשקט, בחיפזון רב אנו מתפשטים וטובלים לכבוד החג. לאחר דקות אחדות שוב הננו עוברים אותו תהליך שעברנו בכניסתנו. כשהיינו בחצר, כבר האיר אור הבוקר ובשער הכניסה למקווה ראינו את חותמת-השעווה והכתובת הידועה: „על פתיחת המקווה או השימוש בו צפוי עונש כעל מעשה חבלה — מעשר שנים מאסר עד עונש-מוות“.

על הנוהג של השימוש במקווה לצורך טבילת-מצווה, בגיטו וארשה, בשנים הראשונות לכיבוש הנאצי, כותב הוברבנד: „עד פרוץ המלחמה היו פעילים בווארשה תשעה מקוואות. נתקיימו שתי חברות „טב"י" (טבילת בנות ישראל), ששילמו שכר-טבילה לבעלי-המקוואות עבור הנשים שטבלו במקווה שלהם. חברות אלו נתנו פתקאות מיוחדות לנשים שפנו אליהן. הפתקאות ניתנו ללא כל תשלום. הנשים שבידן היו פתקאות „טב"י" נתקבלו בעין יפה, בדיוק כמו אלו שקנו כרטיסים מבעלי-המקווה עצמם. כי כך היה ההסכם בין חברת „טב"י" לבין בעלי-המקוואות. חברות „טב"י" שילמו במזומנים תמורת הפתקאות שבעלי-המקוואות הגישו לתשלום.

מלבד המקוואות בווארשה, שהיו בבעלות פרטית, היה גם המקווה של הקהילה בפראגה (פרבר בווארשה). מקווה זה היה

מהודר ומסודר לתפארת, כך שכמעט כל נשי וארשה האמידות שקיימו מצוות טבילה, באו לטבול במקווה שבפראגה.

בשעת ההפצצה (בשנת 1939, בעת פרוץ המלחמה) לא היה אפילו מקווה אחד פועל. המקוואות הפכו למקלטים. לאחר ההפצצה, כאשר שוב סיפקו מים לווארשה, הפעילו מיד את המקוואות (בראשית המלחמה, כתוצאה מההפצצות הגרמניות נהרסו צינורות המים והאספקה הופסקה במשך מספר שבועות). זו היתה שעת שפע, ממש, לבעלי המקוואות, כי מזה שבועות אחדים לא היתה אפשרות לאנשים להתרחץ ובשעת ההפצצות כוסו אבק, בוץ וזוהמה. לפיכך, אך נפתחו המקוואות היתה בהם התנועה כבירה, לגברים ביום ולנשים לילה.

זמן מוצלח זה לבעלי המקוואות — ואולי גם לאוכלוסייה היהודית כולה — נמשך עד דצמבר (1939). אז החל להתעניין במקוואות מנהל מחלקת הבריאות של וארשה, האנטישמי הידוע ד"ר שרמפף (גרמני).

ד"ר שרמפף ועוזרו ביקרו בכל המקוואות. למחרת ביקורו הופיע מאמר שלו ב"קראקאור צייטונג", על המקוואות בווארשה, בו הוא כותב שהמקוואות הם קן לכל המחלות המידבקות, כי לפי דין ישראל אין מזרימים מים טהורים למקווה אלא אחת לשלושה חדשים, היהודים טובלים ומתרחצים במקווה כשכותונותיהם על גופם. הוא תיאר את הזוהמה ואת הלכלוך במקוואות באופן מזעזע. כל המקוואות נסגרו ונחתמו בחותם בידי הגרמנים. באחדים בלבד השאירו את האמבטיות והמקלחות פתוחות בתנאי שיהרסו את המקווה על-ידי סתימתו בעפר, יעקרו את המדרגות וכדומה. הואיל ובעלי המקווה לא השלימו לתנאים אלה — ננעלו כל המקוואות ונחתמו בחותם, כולל האמבטיות והמקלחות. בהתנגדות חזקה ביותר נגד השחתת המקוואות, יצא בעל המקווה ברחוב דזילנה 38, מר לייבל רוזנפרב. שרמפף נתמלא כעס וחימה ופנה אל רוזנפרב בשאלה:

— נראה, שלדעתך ישתנה המצב הפוליטי ויקום סדר שלטוני חדש, ולעת כזאת אתה שומר על המקוואות המסריחים שלך? רוזנפרב ענה לו, כי יודע הוא שהשלטון הגרמני יתקיים לעולם. אלא שאין הוא רוצה להשחית את המקווה שלו, משום שבדעתו להשתדל אצל הרשות, להרשות לו להשתמש במקווה שלו והוא מקווה שימלאו את בקשתו. ועל כך הגיב שרמפף: — לעולם לא! כאמור, נסגרו המקוואות ועל שערם הודבקה מודעה בחותמת צלב-הקרס:

„על השימוש במקווה או רחיצה בו, יוטל עונש — כמו למעשה-

חבלה — מִי־10 שנה מאסר עד עונש־מוות! כעבור שבועיים נסגרו גם כל חדרי האמבטיות.

בשעת סגירת המקווה ברח' סמוצ'ה 22, הוציא שרמפף את אקדחו והיפנה אותו לעבר בעל המקווה מר גולדמן: — "מי שיתנגד, יירה מיד, וגם בעל המקווה יירה" — אמר הד"ר הרוצח.

וארשה היהודית נשארה ללא מקווה. בעיית הטהרה של בנות ישראל נעשתה חמורה, בדיוק כמו בימי הרומאים. נשים עשירות, וגם גברים דתיים, החלו לנסוע לעיירות שבסביבות וארשה, כגון: אוטבוצק, פאלניץ, רמברטוב, גרודז'יסק ופרושקוב. שם טבלו במקוואות וחזרו לווארשה. גזירה זו פגעה, בעיקר, בנשים החרדיות. בראשית חורף 1940 פורסם חוק האוסר על היהודים לנסוע ברכבת ללא "תעודת כנים" מיוחדת. מיד לאחר מכן נאסר לנסוע ברכבת גם על יהודים בעלי תעודות כנ"ל. שוב לא באו בחשבון אותן ערים, והנשים שרצו לטבול במקווה נאלצו לרכוז נסיעותיהן לשלש עיירות בלבד: רמברטוב, פרושקוב ופיאסצנה. לרמברטוב נסעו בעיקר הנשים העניות. כאשר התקבצו קבוצת נשים, שכרו עגלון יהודי (טרם נאסר על היהודים לעסוק במלאכה זו) ויצאו לרמברטוב בעגלה. בצהריים יצאו מווארשה, כדי שתספקנה לחזור לווארשה לפני שעת־העוצר. הנסיעה עלתה סכום פעוט יחסית. רוב הנשים נסעו לפרושקוב, כי לשם היתה הנסיעה נוחה מאוד. החשמליות היו נוסעות לפרושקוב בתדירות, ובחשמלית לא היה צורך ב"תעודת כנים".

יום־יום אפשר היה לראות אותו מחזה, כאשר נשים יהודיות מילאו בשעות הצהריים את החשמליות הנוסעות לפרושקוב. תשומת־לב מיוחדת משכו החבילות, שכל אחת מהן נשאה תחת זרועה. כאשר נעצרה החשמלית בפרושקוב, קמה בהלה בין הנשים. כל אחת רצתה להיות ראשונה ליציאה מן החשמלית, כדי להיכנס ראשונה למקווה, ולהצליח לחזור לווארשה לפני שעת־העוצר. כל יום קמה בעיירה מהומה של מאות נשים הרצות לכיוון המקווה המקומי.

הגויים המקומיים, ששמעו מפי שכניהם היהודים את משמעות בואן של היהודיות מווארשה לעיירה — התפקעו מצחוק בראותם את ריצת־החיפזון של הנשים בחוצות פרושקוב. גם נהגי החשמליות חייכו כאשר התרוקנו הקרונות מנוסעיהן בפרושקוב.

הנסיעה ב"רכבת הקטנה" לפיאסצנה, היתה נוחה מאוד לנשים. אבל שם חיממו את המקווה רק פעם בשבוע. ביזמתם של האדמו"ר המקומי, ר' יצחק שפירא, ושל מר משולם קאמינר (פרנס הקהילה

[1234567]

(בווארשה), נאספו תרומות מיהודים דתיים בווארשה. הכסף הועבר על שם הקהילה היהודית בפיאסצנה, וכך נתאפשר חימום המקווה בפיאסצנה יום-יום.

עמדו היהודים והדפיסו „לוח נסיעות“, באידיש ובפולנית, עם זמני הנסיעה של הרכבת הקטנה. והואיל וגם ב„רכבת הקטנה“ היתה דרושה „תעודת כנים“, קנו טפסי תעודות במספר רב, ממשרדים שונים. את התעודות הנ"ל העמידו לרשותם של כמה מרבני וארשה, וכל אשה שרצתה לנסוע לפיאסצנה לשם טבילה, קיבלה מן הרב תעודה כזו, ללא תשלום. בתעודה הוסיף הרב את שם האשה בלבד.

כך משכה אליה פיאסצנה קהל נשים, שהיו רגילות לנסוע לפרושקוב. בייחוד לאחר המקרה ששני שוטרים תפסו באחד הרחובות בפרושקוב עדת נשים שהגיעו מווארשה כשהן רצות עם החבילות תחת זרועותיהן. השוטרים חשדו שיש כאן עסק של הברחה ועקבו אחריהן עד... למקווה.

בקיץ 1940, שכרו ר' יצחק שפירא ור' משולם קאמינר מספר תאי-רחצה על נהר הוויסלה והושיבו בהם שתי נשים מטבילות. הנ"ל גם שכרו את בית-המרחץ ברח' מורנובסקה 14. במרחץ הכינו הנשים את עצמן לטבילה, ולאחר מכן פנו אל תאי-הרחצה שעל הוויסלה וטבלו שם בהשגחת המטבילות — והכל ללא תשלום. גברים נהגו לטבול במימי הנהר.

ברם, הסדר זה לא החזיק מעמד, משום שנשים רבות, שלא היו רגילות למים הקרים של נהר הוויסלה, הצטננו וחלו בדלקת הריאות, או מחלות אחרות. נוסף על כך המקרה, שקרה בבחור ה„שטיבל“ מחסידי גור, בריש פורלגר, שטבע בעת טבילתו בוויסלה. וכך נצטמצמו הטבילות רק בפיאסצנה, רמברטוב ופרושקוב.

בראשית תש"א (אוקטובר) יצא צו האוסר נסיעת היהודים בחשמלית הכללית. גזירה רעה זו הכבידה מאוד על היהודים. הנסיעה לפרושקוב לא היתה עוד בגדר האפשרות.

היה אז חודש תשרי, בימים הנוראים. בוויסלה כבר אי-אפשר היה לטבול, ואילו לעיירות הנ"ל כבר לא ניתן לנסוע. שאלת המקווה נעשתה חמורה ואקטואלית גם לגברים.

בעל המקווה שברחוב גז'יבוב 14 הגה רעיון. הוא בא בדברים עם המושל של האיזור, הבטיח לו ולאנשיו משכורת חדשית, „שלא יראו ולא ישמעו“. וכאשר הצליח לשחד את המשטרה הפולנית, פרץ פתח בקיר המרתף הגובל עם המקווה שלו, ודרך הפתח חימם את המקווה. ביום הכניס לתוכו גברים ובערב — נשים. בשל אימת השלטון, חימם את המקווה רק אחת לשבוע, ובלילה חזר וסתם

את החור שפרץ בקיר. כך ניהל את הענין כמה שבועות, כשעל הדלת הראשית מתנוססת הודעת הנאצים עם צלב-הקרב — על עונש-מוות הצפוי לטובלים במקווה — ובאותה שעה ממש, טבלו יהודים בפנים, וצחקו למודעה שבחוץ.

כמובן, שהטבילה נערכה בסודיות גמורה, מאימת השכנים הגויים, שהתגוררו שם (עד הקמת הגיטו). מעשהו המתוכנן של בעל המקווה מגזיבוב 14, הגיע לאזניהם של בעלי מקוואות אחרים. תוך זמן קצר הופעלו בווארשה 4 מקוואות-סתר: גזיבוב 14, גזיבוב 1, דז'לנה 38, סמוצ'ה 22. המקוואות חוממו פעם בשבוע, או בשבועיים, וזאת מאימת השכנים הנוצרים.

בסוף נובמבר 1940 נסגר הגיטו ולא נשארו בו נוצרים. כעת לא היה לנו לפתך מעין זר. אז החלו בעלי המקוואות לחמם את המקוואות, בתחילה שלש פעמים בשבוע, ולאחר מכן כל ששת ימי השבוע. היו שעות קבועות לטבילה לגברים, ושעות מיוחדות לנשים. הביקורים במקוואות היו רבים מאוד.

כך ניהלו בעלי המקוואות את פעולות-הסתר שלהם במשך כל החורף של שנת 1941 ובראשית קיץ 1941.

בינתיים עזב ד"ר שרמפף את משרתו, ובמקומו באו האגנן וקובאלאנסקי, אשר תמורת שוחד נתנו לפתוח את המקוואות באופן חוקי. החלו בעלי המקוואות לנהל מו"מ עם עסקנים שונים בענין זה. למטרה זו נאסף סכום של יותר מעשרת אלפים זהובים. ד"ר סוכאטיץ דרש 25 אלף ז'. והנה נתגלה שכל זה אינו אלא „עורבא פרח". אז השתדלו בעלי המקוואות בעצמם לקבל רשיון לפתיחת המקוואות. סוף-סוף קיבלו רשיון רשמי לכך. באוגוסט 1941 נפתחו 4 המקוואות הנ"ל, לרבות זה ברח' פרנצישקנר 26. בראשית החורף תש"ב ירד מאוד מספר המבקרים במקוואות. הסיבה העיקרית — מגיפת הטיפוס שהשתוללה אז, וכן גם המחסור בחומר הסקה, שכתוצאה מכך האמיר מחיר טבילת אשה אחת ל-10 אלפים זהובים, ובאותו מצב של הגיטו הסגור היתה זו הוצאה ענקית.

בשל כך נסגרו 3 מקוואות מתוך החמישה, ורק 2 נשארו פעילים: פרנצישקנר 26 וברח' דז'לנה 38 (1).

* * *

זה היה המצב בגיטו וארשה, בענין המקוואות. אולם מה היה המצב ביתר הקהילות, עליהן השתלטו הנאצים? לפי מיטב ידיעתי (מתוך ידיעה אישית, כאשר נדדתי וביקרתי בעת החורבן בהרבה

קהילות) החזיקו יהודים את המקוואות, שמרו עליהם ומסרו נפשם על מצוה זו. לצערי רוב ספרי התיעוד שותקים בנושא זה, והחומר בהם הוא דל ביותר. נצטט רק כמה קטעים, אותם בחרנו באקראי. בווישוגרוד „הרסו הגרמנים את המקווה לפני פסח [ת"ש], כמה ימים לפני החג סתמו את המעיין והחריבו את המקווה ואת בית האופה שעל-יד המקוה — — —“ (2).

בטומשוב-לובלסקי: „אם כי מטעם צבא הכובש נאסרה השחיטה, בכל זאת ר' ברוך השוחט הי"ד, עמד על משמרתו עד שתפסוהו הקלגסים וקיצצו אצבעות-ידיו.

עד סוף שנת תש"ב היה לנו מו"ץ, הרב מיארטשוב ר' משה זיטזאמר הי"ד, כן היה לנו מקוה ומרחץ...“ (3).

אוצר החכמה

★ ★ ★

בידינו מיסמך מענין, חליפת-מכתבים של שני רבנים גדולי-תורה, שנתייסרו בכל מיני יסורים ומרעין-בישין, ששתו את קובעת התרעלה עד תומה. אולם מה מעסיק את מחשבתם? על מה הם מתאוננים? הציר המרכזי במכתבם (שנשלח בחשאי — כי ליהודים אסור היה להשתמש בשירותי-הדואר) הוא המקווה! והוא מתייחס אל המקווה בקהילת לכוביץ':

„ב"ה יום שהוכפל בו כי טוב פ' חיי שרה שנת תש"א ליאכוויטש. ליד"ג (לידיד נפשי) הרב וכו' — — —“

מכתבו המלא תמרורים הגיעני, ומה שביקש ממני לכתוב דברי התחזקות, הלא כבר אמרו חז"ל והובא ברש"י פ' וירא עה"פ וישמע אל' אל קול הנער וכו' — מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים. ה' בודאי ירחם על עמו. ת"ת ויר"ש צריך לחזק את עצמו בכל כוחו מבלי ליפול ח"ו בתהום לנשיה... גם אני נפלתי מאיגרא רמא לבירא עמיקתא וד"ל — — —

ועוד לפני בואי לכאן הרסו את המקווה, ותיכף ניגשתי לעבודה; והשמעתי ברמה קולות חוצבים, והצלחתי להפיח מעט חיים והתחלנו להתעסק בבנין המקוה. השגנו חומר לבנין בדרך נס, וחפרנו בו במקום, על-יד בית-המדרש. והיום נסעו לקנות „קעסל“ (דוד) למקוה. וראשי עלי כגלגל מפני כל הצרות והיסורים שבאו עלינו, ולא חידשתי בד"ת בימים אלה, דבר שהייתי רגיל לעשות מדי יום ביומו. וה' הטוב ישלח רחמיו עלינו עול כל ישראל. ידידו עז מרדכי דוב איידלברג“ (4).

★ ★ ★

בקהילת ראדום, על סף החיסול וההשמדה, ממש: „לפי יוזמת
אלי טגנבוים, סודרה „מקוה“ בגליניצה (פרבר ליד ראדום), מספר
חדשים לפני החיסול...“ (5).

אוצר החכמה

אוצר החכמה

* * *

פרט מענין, הממחיש לנו עד כמה דבוקים היו היהודים
במצוה קדושה זו, כמה מסירות-נפש יהודים היו מסוגלים להוכיח,
מספר לנו שריד השואה, מיהודי הונגריה:

„באביב שנת תש״ה, במיצעד של כלואי המחנות, באמצע
הדרך, כשהיינו לא הרחק ממחנה דאכאו, עברנו דרך נחל-מים, נחל
קטן. ידידי הרב גרוס ירד וטבל עצמו בנחל, בפישוט ידים ורגלים,
באומרו:

אוצר החכמה

אוצר החכמה

אוצר החכמה

— „אם ישמידוני הרשעים בדאכאו — נהיה לפחות מטוהרים!“
רבים אחרים עשו דוגמתו, קפצו אחריו למים, לאחר שזמן כה
רב לא זכו לטבול במקוה... (6).

הדפסה ברזולוציה מסך - להדפסה איכותית הודפס ישירות מן התוכנה
בקדושה ובגבורה - ב אייבשיץ, יהושע עמוד מס: 328 הודפס ע"י אוצר החכמה

גילויים מופלאים על מסירות-נפש להנחת תפילין
בגיא-ההרג בתקופת השואה

דברי פתיחה

מיוחדת במינה — בין שאר כל המצוות שבתורה — היא מצוות תפילין. במשך תקופת כל הדורות מסרו יהודים את נפשם, כדי לקיים מצוה חביבה זו. כך, למשל, מספרים לנו חז"ל: "תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפיים... פעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו והיה אלישע מניחן ויוצא לשוק, ראהו קסדור אחד (מפקד, גובה מסים רומי) רץ מפניו ורץ אחריו, וכיוון שהגיע אצלו, אמר ליה: מה זה בידך? — אמר לו: כנפי יונה, פשט את ידו ונמצאו כנפי-יונה" (ירושלמי ברכות).

אריכות התיאור — בפי חז"ל — על מסירות-נפשו של "אלישע בעל-כנפיים", והנס שנתרחש לו, אופיינית היא ומוכיחה לנו, עד כמה החשיבו חז"ל מעלת מצוה זו, ומקומה המיוחד במחשבת היהדות. על ייחודם של התפילין אנו מוצאים ביטוי ב"מדרש": "אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבון העולם, רוצים אנו ליגע בתורה יום ולילה, אבל אין לנו פנאי, אמר להם הקב"ה קיימו מצות תפילין ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגעים בתורה יומם ולילה" (מדרש, שוחר טוב א').

התפילין מסמלים את ייחודם: "שיש בהם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם, ושנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו בהוציאנו ממצרים, ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו..." (מתוך: "לשם יחוד", לפני הנחת התפילין).

ואכן, יהודים מסרו נפשם בכל הדורות, וגם בדורנו אנו, על קיום מצוה זו.

מסירות-נפש לקיום מצות הנחת תפילין בגיטאות

¹²³⁴⁵⁶⁷מיד בראשית הכיבוש אסרו הנאצים על היהודים לקיים את מצות התפילה, והעונש על הפרת גזירת זו — מוות. למרות גזירה חמורה זו, מסרו יהודים נפשם וקיימו תפילה בציבור. בפרט גדולה היתה מסירות-הנפש לקיים מצות הנחת-תפילין. לעתים שילמו יהודים בחייהם עבור קיום המצווה:

¹²³⁴⁵⁶⁷רדומישלה-ווילקי. חורף תש"ב: „הגיעו אנשי הגיסטאפו, ובראשם צימרמן הרוצח, והחלו מסתובבים בתוך העיירה. נכנסו למספר בתים של יהודים והוציאו את היהודים החוצה ורצחו אותם. הקרבן הראשון היה ר' אביגדור פינצ'בסקי הי"ד, שהיה עטוף בטלית ותפילין והתפלל שחרית..."; „פעם באה איזה זונדר-קומנדו לרדומישלה כדי, לשחק קצת עם היהודים. כרגיל במקרה כזה, מיד התרוקנו הרחובות. בכל זאת הצליחו הרוצחים לתפוס כמה יהודים ובאמצע הרחוב רצחו אותם. בצורה כזאת נרצח המלמד ר' אביגדור פינצ'בסקי ושכנו פנחס גרין. שניהם התגוררו בסימטה אחורית. הרוצחים התפרצו אל תוך ביתו של פינצ'בסקי. הם מצאו אותו כשהוא עומד מעוטף בטלית ותפילין ומתפלל. הדבר היה „מציאה" לגבם, הוציאו אותו מתוך ביתו, כשהוא עטוף בטלית ותפילין והרביצו לו מכות-רצח, כפתוהו ברצועות התפילין ולבסוף ירו בו באמצע הרחוב" (1).

לודז'. חורף ת"ש: את כל הצרות, הגזירות וההשפלות ניסו היהודים להעביר על-ידי צום ותפילה: „ועד הקהילה היהודית [הרבנות] הכריז על יום צום ותפילה, בסתר כמובן. והשתדלנים עשו הכל כדי לבטל את הגזירה. באותו יום שחור — מספרת שרה אורבך-זלוור — הסתגר אבי בחדר עטוף טלית ותפילין והתפלל כל היום..." (2).

וארשה. ר' אלכסנדר-זושא פרידמן הי"ד מווארשה, ידוע היה בעולם „היהודי" כסופר דתי, הוגה-דעות מעמיק, עסקן ציבורי דגול, אולם מעל לכל יצאו לו מוניטין כיהודי שיש לו מסירות-נפש למען „יידישקייט". מספר עליו ד"ר הלל זיידמן: „ב-20 בנובמבר 1939 [ראשית שנת ת"ש] נאסר יחד עם עוד 21 עסקנים אחרים כ„בני ערובה". שבוע ימים היו כלואים בבית-הסוהר ברחוב דנילובצ'סקה, ואחרי-כן שוחררו. זכורני, שחיכיתי לו על פתח בית-הסוהר. הוא שוחרר לפנות-ערב ורץ כחץ מקשת הביתה, על מנת לקיים מצות הנחת-תפילין, בטרם נטה היום לערוב. בבית-הסוהר לא היו לו תפילין, והתענה על-כך בייסורים ממש. ואמך לי, שמכבר לא הרגיש שמחה כזו בהנחת-תפילין כמו בצאתו מבית-הכלא" (3).

זיונסקה-וולה. על כוחם המופלא של התפילין, המסוגלים
לנסוך בטחון, אמונה ותקווה בלב יהודי בשעות הקשות ביותר,
מספר ר' מנחם יוסקביץ', איש ירושלים: „עמידתו של שלמה
ז'ליחובסקי הי"ד [ניתלה על קה"ש בזד' וולה] נסך בי עוד יותר
עוז ואומץ... כל יהודי הגיטו נקראו שוב להתאסף ל„מיסדר
מיוחד“, היה זה ביום כ"ה אלול תש"ב. החום היה חזק ומחניק,
והמרצחים החזיקו אותנו שלוש יממות בשדה בית-הקברות, בלי
לתת לנו טיפת מים. אנשים גועו מצמא...

„הייתי מיואש ואומלל כמו כולם, פתאום, מצאתי זוג תפילין,
בן-רגע חשתי טעמה המתוק של נקמה. עמדתי להתפלל וכאבי
כאילו נשכח ממני. הצעתי את התפילין גם ליהודים אחרים, שהיו
במצב של התעלפות, וגם הם התאושו...“ (4).

אוסטרובצה. ידוע היה הצדיק מאוסטרובצה הי"ד, כמי שמוסר
נפשו על מצוה זו, הוא שהטיף והלהיב אחרים לקיים מצות הנחת-
תפילין בשעת-השמד. מספר ר' אהרן פרידנטאל ז"ל, משרידי
העיירה: „מקום עבודתי היה מחוץ לגיטו, אך שילמתי כסף רב
לבריונים המושלים, כדי להיכנס לגיטו. ביקורי הראשון היה בבית
הרבי. נזדעזעתי לראות את מרן ר' יחזקאל'ה הי"ד בלי זקן ופיאות
ועוטה מעיל פשוט מעל לאדרת הרבנית שלו, וכובע פולני חבוש
לראשו, מעל לכיפתו. המלים הראשונות שלו היו: „אהרן! הרואה
אתה איך אני נראה?...“ מאחר שלא הנחתי תפילין כמה ימים כבר,
הושיט לי הרבי את הטלית-ותפילין שלו ועמדתי והתפללתי תפילה
קצרה. למטה חיכו לי השוטרים האוקראינים, שעמדו להחזירני
לבית-החרושת. נעמדתי איפוא והתפללתי תפילת „שמונה-עשרה“
ושמעתי מאחורי גבי את אנחות הרבי: „אוי-וויי!“ למרות הכל
ממשיכים להתפלל הלאה...

„גמרתי את תפילתי בחיפזון והתחלתי להיפרד מהרבי. על
שאלתו למה אינני מניח תפילין דרבנו תם, עניתי שקשה לי
ליטול על עצמי עול של הנחת ב' זוגות תפילין במקום עבודתי
[מחוסר אפשרות]. ועל זה הגיב הרבי מתוך שברון-לב ממש, ואמר:
„במה אשם רבנו תם, נעביך?“ (5).

וייסליץ. על מסירות-נפש מסוג אחר, מספר הרב אלימלך
שווארץ, בנו של רב העיירה. למרות שהנאצים היכו אותם
באכזריות ואיימו לרצוח אותם, לא הסכימו לחילול-הקודש בידיהם,
לזרוק את התפילין לתוך האש. הדבר היה בראשית ת"ש: „היינו
קבוצה של כ-500 איש, ובתוכה אבי הי"ד ואחי. היה זה היום
הראשון בו נפלנו בשבי בידי הנאצים, כשהם לקחו אותנו לעבודות
בזוויות וקשות. היה עלינו לחפור חפירות גדולות, לתוכן השליכו

את כל פגרי־האדם והבהמות שהתגוללו בדרכים, ובתוכם רב היה מספר הקרבנות של אחינו בני־ישראל.

„לאחר שסיימנו את עבודתנו, היה זה ביום השלישי להיותנו בידיהם, באו שני קצינים נאציים גבוהים וערכו אותנו בתור של חמישיות. לאחר־מכן הדליקו מדורת־ענק ועלינו היה לעבוד ליד המדורה ולזרוק לתוכה כמו ידינו את הטלית־ותפילין. כשהגיע תורנו, אני ואחי הצעיר ליווינו את אבינו הרב, ניגש אלי נאצי ובידו סכין, התקרב אלי ונתן בידי את הסכין ואמר, בהצביעו על אבי: „הא לך סכין וחתוך פיאותיו של החזיר הזה...“ לאחר מכן הוא פקד על אבי לזרוק את הטלית־ותפילין לתוך המדורה, וכאשר ניסה אבי הי"ד להסביר לו, שאלה תשמישי־קדושה, בהם אנו מתפללים לאלוקים, החלו הנאצים להכותו באכזריות רבה, עד שהוא נפל מתבוסס בדמו והתעלף...

לאחר־מכן נטפלו הטמאים אלי, ואחד מהם התחיל לצרוח אלי: „יהודי מצורע“ אתה חזיר, יהודי מלוכלך זרוק מיד את הטינופת הזאת לתוך האש, אחרת, אני יורה בך כמו בכלב...“ יותר לא שמעתי, מחמת המכות האכזריות שניתכו עלי ומהן התעלפתי. לא ראיתי יותר מה שמתרחש מסביבי. ראיתי רק: „גווילין נשרפין ואותיות פורחות באוויר...“ (6).

קובנה. רוח של גבורה עילאית, של התעלות הרוח והנפש, של מסירות־נפש הוכיחו יהודים בכל אתר ואתר למען קיום מצוות התורה בכלל, ומצוות הנחת־תפילין בפרט, הגיעו לדרגת „בכל נפשך“ ממש, אפילו הוא נוטל את נפשו... מספר הרב אפרים אשרי: „כשכל כוחות העבודה בגיטו [קובנה] גויסו לבניית שדה־התעופה, כל איש סונף לחטיבת־עבודה. בני־הישיבה נאלצו להיפרד מהגמרא. אולם רוחם של הספרים הקדושים, של רוח־התורה, ליווה אותם לכל מקום שהם הלכו, על כל צעד ושעל. לפני היציאה לעבודה ולאחר שחזרו הקבוצות שוב נשמע קול התורה. כל שעת־הפנאי ניצלו בני־הישיבה לשם לימוד התורה. בימי החורף הקצרים, כשזמן היציאה לעבודה היה בעוד חושך בחוץ, ניצלו בני־הישיבה כל הפסקה קצרה לשם הנחת־תפילין במקום העבודה, ולשם תפילה“ (7).

* * *

וארשה. גם יהודים לא־דתיים מציינים את גודל מסירות־הנפש שהיה ליהודים הדתיים לקיים מצוה זו, בכל התנאים והנסיבות. ההיסטוריון ד"ר עמנואל רינגלבלום מציין ביומנו: „12.12.40; בעבודה פוקדים על אחד שירביץ לשני במגפי־השלג. יהודי עטור

בתפילין נאלץ כל היום לעבוד עם ה"של ראש" [עבודה בפינוי השלג]. פקדו על רב לירות אל עצמו... ראיתי פצועים מהמעשים ההם... (8).

וולומין. מספרת נערה יהודיה: "היה לי דוד ושמו יוסף זילברשטיין, היה אדוק מאוד. מוכן היה להשלים עם כל הגזירות ההיטלריות, חוץ מגזירה אחת — לא היה מוכן להיפרד מהטלית ותפילין שלו. וככה, יחד עם הטלית ותפילין שלו, הוציאו אותו להורג" (9).

דינוב. "חתנו הצעיר של ר' יוסף ווינר, ר' יחזקאל מסטריזוב, נהרג שם בלכתו בבוקר, כדרכו מביתו לבית התפילה עם תרמיל הטלית ותפילין בידו. פגש בו חייל נאצי וירה בו" (10).

פיוטרקוב. ידידי, היסטוריון השואה ר' שמעון הוברבנד הי"ד מפיוטרקוב, מציין מקרים רבים של מסירות נפש למען קיום מצוות התורה, ובמיוחד של מצות תפילין: "הגרמנים עורכים חיפושים ומבקשים טליתות, ספרי תורה, ספרים סתם, תפילין וכדומה. אוי ואבוי ליהודי שמוצאים אצלו מהדברים הנ"ל" (11). חלם. בשנת 1942, אחרי כל ה"גירושים", "אקציות" ושחיטות, לאחר שכמעט כל הקהילה הקדושה הזאת הובלה למשרפות טרבלינקי ואשוויץ, ובגטו חלם נשאר רק קומץ קטן של יהודים: "בתי המדרש ובתי הכנסת היו סגורים, רק בית הכנסת הקטן של "הכנסת כלה" היה פתוח, אולם לעתים קרובות פשטו לשם אנשי הס"ס בזזו ופרעו את המתפללים ומניחי התפילין..." (12).

פארו עלי ופארו עליו

במיוחד יש לציין: כמה גדולה, חשובה וחביבה היתה מצות הנחת תפילין ליהודי הגיטאות, בשעה שעמדו להוציאם להורג, הלכו היהודים — כמעט בכל המקומות — התעטפו והתעטרו בטלית ותפילין, הם לא רצו להיפרד מזה העולם בלי הפאר, פארך חבוש עליך, וכך כשהם עטורים בתפילין לעולם שכולו טוב.

קורניץ. "זוסייה בנט העלה באש את ביתו ונשרף עם בני משפחתו, יהודים עטופים בטליתותיהם ותפיליהם קפצו לתוך האש". "בעיירה באביניץ לא נותר אף יהודי. בבתים התגוללו קרעי טליתות, תפילין, סידורי תפילה וספרי גמרא. הגויים הדביקו את החלונות בקרעי גווילים מספרי תורה" (13).

לוקוב. היהודים השתוקקו כאמור, להיפרד מן העולם, בעת נשימתם האחרונה, כשהתפילין על ראשם. מספרת נערה יהודיה על הרגעים האחרונים של שרידי הגיטו בלוקוב: "כדי להפחיד

ולהבהיל עוד יותר את אחרוני היהודים, התחילו הגרמנים והאוקראינים לירות ולהטיל רימונים. האיום ביותר התחיל...

„נזכרתי באחת החברות שלי, רצתי לדירתה לראות מה שלומה. החברה, מוצאה היה מהונגריה. כפי שכבר ציינתי הביאו הנה יהודים מהונגריה כדי להשמידם.

כשנכנסתי לחדרה, נשארתי נדהמת מהמראה שנתגלה לפני, מראה זה הרעיד אותי כולי: בחדרה של חברתי נאספו כ־50 יהודים מהונגריה וצ'כיה, כולם עטופים בטליתות ותפילין, ובקול-בוכים אמרו תהלים... הצעתי לחברתי שנברח ביחד, כל עוד לא מאוחר הדבר. אולם חברתי סירבה, באומרה: „אנו נהרגים על קידוש-השם...“ (14).

אוסטרובצה. כשלקחו הנאצים את הרב הקדוש מאוסטרובצה רבי יחזקאל'ה הלשטוק הי"ד (בח' טבת תש"ג), ועמדו להוציאו להורג על קידוש-השם, הדבר היחיד שלקח אתו הצדיק, היה: הטלית ותפילין. אולם לא רק הצדיק עשה ככה, דוגמתו נהגו רוב אנשי עדתו יהודי אוסטרובצה: „יהודים אחרים לא רצו לעזוב את דירותיהם, התעטפו בטלית-ותפילין, אמרו תהלים וחיכו לבואם של הרוצחים שיהרגו אותם על קידוש-השם, כך נרצח יענקל'ה הרציג והרבה אחרים“; נערה צעירה מספרת על נסיון של כמה יהודים להסתתר מחמת המציק של הרוצחים הנאצים: „...כל אחד מאתנו הספיק בקושי לקחת פרוסת חלה שנשארה משבת, ועוד כמה פריטים קטנים שהצלחנו לדחוס לתוך התרמיל, שהצלחתי לתפור בחיפזון, העיקר שאבא הצליח לדחוס לתוכו את הטלית ותפילין, ליותר לא נשאר מקום...“ (15).

מלינוב. מתוך סיפורו של יהודי שהסתתר בשדה פתוח — אחרי חיסול הגיטו: „לקחתי את אשתי וילדי והשתחלנו לתוך הבור בשדה. הבור היה שטוח וקטן מאוד, יכולנו רק לשכב בתוכו. שלושה ימים שהינו בתוך הבור בלי ידיעת הגוי. השארנו אצלו כל חפצינו, לקחנו אתנו רק את הטלית-ותפילין וקצת דברי-אוכל...“ (16).

רובינ'ביץ. „על השחיטה ברובינ'ביץ, שנערכה בכ"ג סיון תש"ב, נודע לנו... אספו את היהודים בשוק, ומשם הובילו אותם ליער סימקיביץ, שם היה מוכן כבר קבר גדול.

„נוצרים מכרים סיפרו, שרבה של רובינ'ביץ ר' אליעזר איידלמן, הלך בראש העדה, כשהוא מעוטף בטלית ותפילין. משני צדדיו רבה של קמייץ, ר' גדליהו צ'ופין ור' אליהו אייזנבור“ (17).

וייסליץ. לא רק רבנים, גדולי התורה, חסידים ואנשי-מעשה היתה להם התחושה הזאת, לא להינתק מהתפילין עד הרגע האחרון.